

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

α. Εθνικές γαίες : Εθνικές γαίες ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικώ δικαίω». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησης τους. Η έκταση των γαιών αυτών μπορεί να υπολογιστεί μόνο κατά προσέγγιση καθώς το σχετικό με την έγγαιο ιδιοκτησία οθωμανικό καθεστώς ήταν περίπλοκο, όπως και οι μηχανισμοί απογραφής των περιουσιακών στοιχείων. . Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

β. Οργανικός Νόμος : Ένα σοβαρό ζήτημα, που επίσης αντιμετωπίστηκε με επιτυχία, από την πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας ήταν το καθεστώς της τοπικής Εκκλησίας. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900, δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

γ. Εθνικόν Κομιτάτον : Πολιτικός σχηματισμός με μικρότερη απήχηση που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της Εθνοσυνέλευσης 1862-64. Το Εθνικόν Κομιτάτον, υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, υποστήριζε την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού και τον εκσυγχρονισμό της χώρας, οικονομική ανάπτυξη και μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στο στρατό, πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

ΘΕΜΑ Α2

α. ΛΑΘΟΣ

β. ΛΑΘΟΣ

γ. ΣΩΣΤΟ

δ. ΣΩΣΤΟ

ε. ΣΩΣΤΟ

B1. Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το 1/2 των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί. Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξαγόταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, που όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%). Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Επρόκειτο κυρίως για μόλυβδο, για μαγγανιούχα μεταλλεύματα, για σμύριδα και θηραϊκή γη. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες

B2. Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποικίστηκαν από πρόσφυγες. Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

α. Λόγοι οργάνωσης των πελατειακών δικτύων (μον. 13)

Κατά την προεπαναστατική περίοδο, για αντικειμενικούς λόγους, οι Έλληνες δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Υπήρχε όμως μια άλλη μορφή υποστήριξης των συμφερόντων τους, τα πελατειακά δίκτυα, στην οργάνωση των οποίων οδήγησαν: ο ανταγωνισμός μεταξύ προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας· η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρος της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών· και η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας.

Τα στοιχεία αυτά τεκμηριώνονται από το Κείμενο Α (J. A. Petropoulos): επειδή δεν υπήρχε κεντρική εξουσία ικανή να ελέγχει και να υπερασπίζεται τους ανθρώπους, καθένας ήταν αναγκασμένος να αναζητεί αλλού στήριγμα και προστασία. Ο απομονωμένος άνθρωπος έπρεπε να εξασφαλίσει μια θέση ανάμεσα στους άλλους, γινόμενος —ανάλογα με το πόσο αδύνατος ή δυνατός ήταν— οπαδός κάποιου ισχυρού ή

συγκεντρώνοντας ο ίδιος σπαδούς γύρω του. Έτσι οι υπήκοοι κατέφευγαν σε μη κρατικούς φορείς που τους παρείχαν στοιχειώδη ασφάλεια.

β. Η οργάνωση και ο ρόλος της οικογένειας (μον. 12)

Ο πρώτος φορέας που παρείχε ασφάλεια ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες και κάθετα με πάτρωνες-προστάτες και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση. Στην Πελοπόννησο, κατά την περίοδο 1715-1821, αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα πατρωνίας, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων, με έντονο μεταξύ τους ανταγωνισμό για την άσκηση επιρροής και την κατάληψη δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν οι μεγαλοαρματολοί, ενώ στα νησιά την ηγεσία είχαν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

Το Κείμενο Β (Gunnar Hering) επιβεβαιώνει και εμπλουτίζει την αφήγηση: η οικογένεια που περιλάμβανε πολλές γενεές και κλάδους συνήπτε κατά κανόνα οριζόντιες συμμαχίες με άλλες οικογένειες ίδιας κοινωνικής θέσης και κάθετες με υψηλότερα ιστάμενους πάτρωνες, στην πελατεία των οποίων εντάσσονταν. Πέντε θεσμοί συντηρούσαν τις οριζόντιες συμμαχίες και δημιουργούσαν αλληλεγγύη στις κάθετες, ιεραρχικά δομημένες πελατειακές ενώσεις, υποχρεώνοντας τα μέλη να τηρούν ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς: ο γάμος, η υιοθεσία, η αδελφοποιία και η κουμπαριά σε γάμο ή βάπτισμα με κάποιον ισχυρό. Έτσι η οικογένεια λειτουργούσε ως θεμελιώδης κοινωνική και πολιτική μονάδα και ως μηχανισμός προστασίας και προώθησης των μελών της.

ΘΕΜΑ Δ1

Η κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή στα παράλια του Εύξεινου Πόντου ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο, με κυριότερα λιμάνια την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Οδησσό, τη Βραΐλα, το Νοβοροσίσκι και τη Σεβαστούπολη. Η θεωρητική ισονομία και η θρησκευτική ελευθερία, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του εμπορίου, οδήγησαν στη δημογραφική αύξηση του ποντιακού πληθυσμού: ο ελληνισμός κατέβηκε στις παραλιακές περιοχές, πήρε ξανά στα χέρια του το εμπόριο ολόκληρου του Εύξεινου Πόντου και της ενδοχώρας, και η Τραπεζούντα ξαναβρήκε τις παλιές της δόξες.

Η Τραπεζούντα ήταν το σπουδαιότερο κέντρο: μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας και το διαμετακομιστικό εμπόριο της απέφερε κέρδος περίπου 200.000.000 φράγκα τον χρόνο, αποτελώντας το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Όπως δείχνει το Κείμενο Β, η οικονομική δραστηριότητά της αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά το 1883· εκεί λειτουργούσε υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών, ενώ ντόπιοι μεγάλοι τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι (Γ. Καπαγιαννίδη, αδελφών Φωστηρόπουλου, Λεοντίδη) έλεγχαν την οικονομική ζωή του τόπου — σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου. Η παρακμή του λιμανιού άρχισε σταδιακά μετά το 1869, με τη διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ που μετατόπισε τους εμπορικούς δρόμους.

Από τα στοιχεία του Κειμένου Α (Οδ. Λαμψίδης) φαίνεται το εύρος της δραστηριότητας: το 1869 η αξία των εισαγωγών της Τραπεζούντας έφθανε τα 62.787.464 φράγκα (κύριες χώρες προέλευσης Αγγλία, Περσία, Γαλλία, Ρωσία, Ελβετία) και των εξαγωγών τα 37.901.438 φράγκα (με προορισμό Περσία, Κωνσταντινούπολη, Ρωσία, Γαλλία, Καύκασο). Η ελληνική ναυτιλία έπαιζε σημαντικό ρόλο στο διαμετακομιστικό εμπόριο, ερχόμενη τρίτη στις εισαγωγές και εξαγωγές του λιμανιού.

Δεύτερη σε σημασία ερχόταν η Αμισός, που, όπως δείχνει το Κείμενο Γ, βασιζόταν περισσότερο στην αγροτική παραγωγή της ενδοχώρας και είχε ιδανική θέση για να εξυπηρετεί την κεντρική Ανατολία· οι

εξαγωγές της αυξήθηκαν εντυπωσιακά χάρη σε συγκεκριμένα προϊόντα, κυρίως τον καπνό, το σιτάρι, το αλεύρι και τη βρόμη. Ήταν κέντρο εξαγωγής καπνού και διέθετε επίσης υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών (το 1869 από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 ανήκαν σε Έλληνες). Η Κερασούντα και τα Κοτύωρα ήκμαζαν επίσης, με το εμπόριο στα χέρια των Ελλήνων.

Συνολικά, η εμπορική και οικονομική άνθηση του ελληνισμού του Πόντου είχε ως αποτέλεσμα και την πνευματική-καλλιτεχνική αναγέννηση: οι εκπρόσωποι του επιχειρηματικού κόσμου χρηματοδοτούσαν γενναιόδωρα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα, στηρίζοντας την ανάπτυξη της παιδείας και της εθνικής συνείδησης.

Επιμέλεια:

Γεωργέλης Βασίλης, Συρεπίσιος Γιώργος, Αθανασάκη Ανθή, Παπάζογλου Φανή, Μάνου Ειρήνη, Ρομπόγλου Ελένη, Βάρσος Χρόνης, Αινίτου Ελένη, Λιναρίτης Βασίλειος

και τα κέντρα ΔΙΑΚΡΟΤΗΜΑ: Πειραιάς, Διαδικτυακό, Κιλκίς, Ηράκλειο Κρήτης (Άγιος Ιωάννης και 62 Μαρτύρων), Θεσσαλονίκη Καλαμαριά, Νέος Κόσμος, Καβάλα, Καλαμάτα, Λαμία